

Titlu: Contemporanii

Autor: Lavinia Gliga

Locul publicării: Decât o Revistă

Data publicării: 20.11.2012

ȘAPOU: Jurnalul unui tur prin jumătate de România într-un autocar cu artiști.

Afară aerul era îmbibat de rouă și posibilitate.

Bucureștiul era încă netrezit de traficul încă ușor diluat la început de septembrie și Parcul Operei era încă în modul nocturn, aproape nedomesticit. Când majoritatea grupului se instalase deja în autocar, în parc se vâna. Un câine de mărime medie cu capsă galbenă în ureche zărise o veveriță. Veverița zărise câinele și-o tulise prin iarba udă, cu pământul roșiatic zigzaguind apetisant.

În autocar, câțiva observaseră cursa și o urmăreau prin geam.

Câinele se ținea copoiesc după veveriță. Veverița fâșnea prin iarba. Zig zag zig zag.

Înăuntru, doi bărbați pe la 60 de ani comentau. O prinde sau n-o prinde? Unul a pomenit de-o veveriță care îi vine mereu la geamul biroului. Apoi și-a amintit de veverițele din Washington – în Washington era plin de veverițe. A văzut chiar și o căprioară, la Casa Albă. Probabil era pe inventar, a punctat celălalt.

Afară, vânătoarea se-ncheiase. Veverița ajunsese-ntr-un copac și câinele mișuna din nou fără țintă.

Autocarul a ieșit din oraș cu poveștile domnului Doru Uscatu, ghidul – urma să fie o excursie cu ghid la microfon. Un tip pe la 60 de ani, chelios și bombat, zis și Domnul Profesor pentru că predă ghidărie la Politehnică și merge anual cu studenții în tururi prin țară (sub titlul România de Vis). Domnul Profesor a povestit despre un copac secular rămas din Codrul Vlăsiei, cum în Militari era fabrica APACA și cum unde e acum Cora era pe vremuri o fabrică de lapte.

Așa a început Turul României în 7 Zile, o excursie turistico-artistică organizată de Club Electroputere Craiova, un centru de artă contemporană instituit în 2009 de Alexandru Niculescu și Adrian Bojenaru, un artist și-un filozof pe la 30 de ani, doi craioveni care și-au pus mintea să aducă artă contemporană în Craiova, în spațiul ex-cultural al sindicatului uzinei Electroputere.

Turul României în 7 Zile – TR7Z – era un experiment. Voia să fie un atelier mobil care să deconecteze participanții de cotidian și să le ofere un mix oarecum aleator de experiențe.

Urmasu să fie duși până-n miezul țării, apoi spre vest, urcând pe coama nordică să o ia spre est, apoi să coboare din nou spre București. Ideal, acest tur avea să inspire niște lucrări care apoi să fie adunate într-o expoziție.

Autocarul era populat cu vreo 30 de persoane, dintre care, peste jumătate, artiști contemporani – români și doi străini, după cele câteva replici prinse în engleză, majoritatea din zona foto-video-instalații-experimental. Nu știam mai pe nimeni.

Până la 28 de ani, nu m-a convins nimic că ar trebui să consum artă contemporană românească deși în ultimele vacanțe am bifat MoMA-uri, TATE-uri și Modernkunsthallen și am văzut Koonsi și Warholi și Haringi și Hirsti. Deseori m-am împiedicat deja de la descrieri, simțind că mi se aruncă în față cuvinte mari care vor să ascundă ceva – sau nimic. *Calea apofatică de identificare a naturii, așteptările netangibilului, stratificarea reticulară și stratificarea sferelor, experiența interiorității redată prin tehnici borgesiene de punere în abis, bucuria de a descoperi în corpusculul unei forme unda Creației. Arteză. Pretențios. Nu pentru oricine? Atunci nici pentru mine.*

Am vrut să merg în TR7Z pentru că credeam-speram că există ceva în spatele artezei. Că pot să înțeleg dacă nu ce fac oamenii ăștia – acceptând că pentru a le înțelege produsul finit, fotografiile, sau filmele, sau performance-urile ar fi necesar un bagaj mai mare de cunoștințe în domeniu –, atunci măcar de ce fac ce fac. Ce vor să spună dacă vor să spună ceva. M-am urcat în autocar cu ceva documentare despre participanții anunțați în comunicatul de presă – parțial futilă pentru că se schimbaseră line-upul –, cu o ignoranță față de lumea asta care m-a ferit de biasuri personale și cu speranța că voi găsi ceva.

Prima oprire a fost în Câmpulung Muscel. O oră și 15 minute. Domnul Profesor a propus două variante: să mergem mai departe câțiva kilometri cu autocarul în natură, pentru fotografii, sau să rămânem în oraș. M-am ținut după cei care au rămas în oraș. Grupul de vreo duzină s-a tot despiciat la fiecare cotitură și până la cofetăria Iepurașul (recomandare a Domnului Profesor) am rămas vreo șapte.

Am luat-o pe străzi aleatorii, ca o brigadă de turiști ne-turistici care fotografiau și filmau. Un bărbat ne-a oprit crezând că suntem de la TV și ne-a povestit cum în satul lui, Bughea de Jos, aproape de Câmpulung, sunt vreo 300 sute de familii care n-au din ce să trăiască pentru că primăria fură banii din fonduri europene. Am trecut pe lângă case cu grădini. Am trecut peste un pod și am așteptat să se apropie suficient bărbatul care mâna o vacă pe malul râului, încât să-l poată fotografia un tip din grup care avea aparat fără zoom. Am trecut pe lângă blocuri făinoase, aliniate pe străduțe atât de liniștite la prânz încât făceau ecou.

Am mai oprit la cetatea Râșnov, unde s-a urcat cu ticularul, și în Sighisoara, unde majoritatea a luat la fotografiat și filmat cetatea și o mică facțiune care începuse să se închege în fundul autocarului s-a dus la fotografiat și filmat într-un cartier de blocuri din orașul nou. Am parcurs

cele câteva sute de kilometri ai zilei într-o atmosferă potolită dar optimistă. Oamenii păreau prezenți, chitiți să scoată ceva din călătoria asta.

Olivia Mihălțianu, o tipă de 31 de ani blondă și cu ten alburiu, pasionată de spaghetti westernuri și auto-filmare prin care explorează relația dintre personaj și context, s-a filmat în autocar și la toate opririle. Se lupta încă cu instalația care-i rabata camera în dreptul feței, pe un braț prins într-un harnașament la brâu.

Vlad Nancă, element de bază al generației de 30-35 de ani a artei contemporane românești, protohipster găligănos îmbrăcat integral în negru, și prietena lui, Nona Inescu, o lolită roșcată care anul trecut a terminat facultatea de design vestimentar în Antwerpen, Belgia, și-au tot consultat conștiințioși harta României – turistică și rutieră, față verso. Vlad documentează spațiul public și arhitectura socialistă (made-in-romania.blogspot.ro) și adună suveniruri ale epocii. În Câmpulung a găsit niște clădiri interesante și la Râșnov a găsit și luat un bol de salată pătrat, cu brâu din dungulițe albastre, un clasic de HORECA optezist.

Aurelia Mihai a filmat peste tot. E o videografă născută în '68 în București dar emigrată pe la mijlocul anilor '90 în Germania, care acum locuiește în Hamburg și predă la universitatea din Braunschweig. Ea a venit în TR7Z cu o misiune. Avea două ore de filmări dintr-o vacanță în România în '78 a unui cuplu el-francez și ea-nemțoaică. Ea era studentă în Dresda când s-au cunoscut, a fost dată afară din facultate pentru că s-a măritat cu un francez, nu și-a continuat studiile, a făcut trei copii, dar a continuat să filmeze (bine, spune Aurelia). Aurelia a expus la un moment dat cu fiica nemțoaicei și așa a pus mâna pe material. L-a primit cu permisiunea să facă orice cu el, doar să o crediteze pe autoare. Încă nu avea o idee clară despre ce va fi, dar în tur voia să reconstituie cât de mult din călătoria cuplului.

Era aproape întuneric când am ajuns în Sovata, care era, pe 4 septembrie, la începutul non-sezonului. Am fost repartizați, câte doi, în camerele unui hotel altfel gol, și am fost convocați la cina precomandată. Ca-n tabără.

Grupul s-a spart, o parte rămânând la hotel și o trupă de vreo șapte pornind în căutarea lacului. M-am ținut după cei din urmă și-am lungit noaptea în lumină de felinar galbenă, cu câte-o undă de muzică de la restaurantul care se zărea pe-un mal îndepărtat, într-un pustiu negru cu apă și păduriș, cu discuții fără pretenții și hăhăială sinceră. Mai rupea ritmul Mihai (Barabancea, dar de ce contează numele de familie?), student și fotograf gonzo-vagabond, explorator de periferii și subteranuri, cu mâna dreaptă-n ghips, un dinte din față-sus ciobit (de la un polițist) și-o minte ca o urnă de loterie. Cu o energie de vortex, mai precipita câte-o frază motivațională fără țintă neapărată. „Azi e azi, imediat e mâine, ce-o să faci mâine? Ești liber, ai potențial.”

[Ziua 2]

Am plecat din Sovata dis-de-dimineată, după micul dejun cu crenvurști, pâine, unt, gem și ceai foarte îndulcit, spre Târgu Mureș, prima oprire a zilei. Timp – o oră și ceva – în care urma să se meargă la Palatul Culturii. Nu știu câți s-au dus. Începuse să se audă disonanța dintre organizare și intențiile participanților. Poienițe, peisaje, păstrăvării, saline versus orașe, arhitectură, oameni, case de cultură.

Maria Drăghici era cea cu casele de cultură. O bombă de femeie de 34 de ani, cu părul șaten învâlvoyiat și ochii verzuliu-dement, cofondatoarea centrului de artă comunitară din cartierul bucureștean Rahova, laBomba. Inițiativa născută acum șase ani a vrut activarea comunității prin artă, organizând ateliere de dans și teatru, expoziții, spectacole și concerte și aducând la un loc oamenii din cartier, artiști și public bucureștean care altfel nu ar fi ajuns acolo. „Proiecte cool, la care să vină și hipsterii din centru, să se amestece lumea.” (Anul trecut, laBomba a fost evacuat din spațiul în care funcționa din 2007, dar Maria spunea că e fericită că una dintre femeile active din cartier vrea să preia proiectul.)

Maria visează la squaturi, khibbutzuri, conviețuire în care împarți periuța de dinți cu celălalt. Dacă o clădire e goală, e păcat să n-o folosești. Îi place regula squattingului din Vest: dacă clădirea e nelocuită de minim un an, ai o saltea, un scaun și o masă, ai squat. „În România lumea e revoltată, că doar țiganii fac asta. Că fură – păi sunt săraci, de-aia fură!” Volumul îi escaladează odată cu convingerile. E guralivă și-are un râs de mobră: hă-hăăăă-hă-hă-hă.

În TR7Z și-a propus să înceapă un recensământ al caselor și căminelor de cultură, pe care le consideră o resursă uriașă care acum e irosită. „Dacă te duci în orice oraș și întrebi, *Știi unde e casa de cultură?*, toată lumea știe unde e casa de cultură. E incredibil. După atâția ani în care nu s-a întâmplat nimic. Trebuie să le repopulezi cu activități, să-i faci pe oameni să vină în ele.”

În documentarea lor, Maria căuta mobila veche, decorurile originare, toate lucrurile pe care, avea să afle, oamenii au fost fericiți să le-nlocuiască. În Târgu Mureș mi-a urmat pontul de localnică și s-a dus la Casa de Cultură a Tineretului. A găsit un hotel și-un restaurant și-o femeie care i-a spus mândră că au scăpat de tot mobilierul vechi. În Cluj, a treia oprire a zilei după Salina Turda, Maria s-a dus la Casa de Cultură a Studenților. Același animal de beton cu foaier înalt și larg, cu coloane, tencuieli decorative, mozaicuri vaste și ecou. A dat de paznic, care i-a zis că e-nchis.

Cum adică e închis?

Maria nu se-nțelege bine cu setul ăsta de cuvinte – „închis”, „n-aveți voie” – și îi răspunde cu o tactică de tăvălug. Se pogoară peste cel care spune „nu” cu întrebări și argumente, până intră. *Doar puțin, să văd o sală. Stați un pic, că am văzut o textură! Și ce se întâmplă aici? Aha, TIFF, piese de teatru ale studenților. Dar, o cabină de machiaj, din aceea cu oglindă și becuri, aveți? Pot să o văd și eu?*

Era deja întuneric când am ajuns în Oradea. Turul își găsisse imnul: un șlagăr din anii '80 adus de Vlad. Cvintetul Luchian, *Ne grăbim*.

Ne grăbiiim, daaa, ne grăbiiim

Ne grăbiiim, daaa, ne grăbiiim

Și toate se schimbă, și om, și mașină

Ce-i nou dimineața e vechi pe la cină.

Pe geamul din spatele autocarului, Sorin lipise două coli A4 pe care scria NE GRĂBIM.

Dacă orașul nu-l mai puteam vedea, m-am alăturat unei trupe în căutare de viață de noapte orădeană. Așa am ajuns la Vulturul Negru, ce am reușit să identificăm ca fiind miezul acțiunii nocturne, un pasaj închis cu cupolă de sticlă și un candelabru uriaș, similar cu Pasajul Villacrosse din București. Tot cu cafenele și baruri cu terase, animat de aproximativ același tineret Utv și bărbați cu tricouri negre mulate și parteneri asortate.

Am intrat la Sexy Club, într-un subsol tencuit portocaliu-strigăt, cu canapele din piele negre, pereți din oglinzi și lumină neagră care albăstrește ce e alb. Eram cu Tudor Bratu, un tip de 35 de ani care trăiește din adolescență în Olanda dar ajunge des în București, unde are un spațiu de rezidență pentru artiști străini. Alex Iacob, un puștan din Craiova voluntar la Club Electroputere, gingaș și cu un umor subexprimat. Sorin Popescu aka Coate Goale, craiovean de 23 de ani, student la farmacie și supporter U Craiova, care face instalații, street art și fotografie. Larisa Crunțeanu, apariție fragilă, cu bucle blonde și ochelari șoricioși, de fapt o forță de femeie de 26 de ani, din Hărman, Brașov, co-curatoare a galeriei Atelier35 din București, care n-a vorbit tot turul, comunicând doar scriind pe carnețele.

Larisa mi-a scris că a decis să nu vorbească pentru că se temea puțin de perspectiva de a petrece șapte zile într-un autocar cu aproape 30 de necunoscuți. Și-apoi, era un exercițiu prin care să înțeleagă cât contează sunetele în comunicarea dintre oameni. A avut tot timpul la ea carnețul, instrument de scris și reportofon și a scăpat un singur „fuck”, când a constatat că i-a căzut telefonul de la etajul cinci al unui hotel. Exercițiul ăsta a făcut-o să trieze mai bine ce spune – din cauza efortului în plus de a scrie față de a spune și pentru că rămânea oricum mereu în urmă. Grupul și-a modelat de la sine comunicarea după regulile ei, acceptând că ea poate să bârfească în tihnă și că nimeni nu citește cu voce tare ce îi arată Larisa pe carnețul – aflau toți doar dacă voia ea.

Sexy Clubul era gol. Ne-am așezat pe un L de canapea, în dreptul unui perete de oglinzi și-a unei bare. În meniu nu costa nimic sub 20 de lei. Am întrebat-o pe chelneriță, o brunetă masivă, înălțată ridicol de sandalele cu platformă, cu pulpe cuprinzătoare dezvelite aproape complet de fusta cu volănașe, dacă orice consumație implică și un dans. Hotărâserăm înainte să vină să ne ia comanda să rămânem doar dacă prețurile includeau și dans – altfel nu aveam niciunul 20 de

lei pentru o Cola. Discuțiile despre bani, dacă să rămânem undeva să mâncăm sau e prea scump, au fost mai multe și-au venit aproape eliberator. În niciun grup nu le-am simțit atât de naturale ca într-un grup de artiști.

Am comandat o sticlă de vin roșu de 90 de lei și cinci pahare.

Dansul a fost pe-atât de anticlimactic pe cât a fost de consistentă consumația. Preț de o melodie de maxim două minute, o tipă s-a dezbrăcat de minifustă și sutien și a cățărât de câteva ori bara, cu chiloții ca un Y albastrui-fosforescent localizându-i unduielile.

Când a venit să împartă puținul rest de vin în cele cinci pahare, chelnerița ne-a întrebat dacă ne-a plăcut. Larisa i-a scris: „S-a dezbrăcat cam repede”.

[Ziua 3]

Afară dădea să plouă în dimineața zilei a treia și-n autocar era liniște. Începuseră să se contureze rolurile în microcomunitatea mobilă – cine va comenta, cine va face mișto, cine va acționa în voia grupului și cine paralel cu el. Funcționau – funcționam, pentru că-mi devenise tot mai greu să mă țin element ne-parte din grup – după o dinamică tot mai clar definită între geamurile capsulei călătoare în formă de autocar.

Opririle, toate tăiate după șablonul primeia, deveniseră aproape amuzante. O hoardă de invadatori-observatori împânzeau un oraș și încercau – într-o oră, o oră și ceva – să facă mai mult decât să fie niște turiști. Să observe realitatea așa cum e, deși erau forțați de ritm să tropăie prin ea. Nu era timp pentru subtilitate.

La toate opririle au fotografiat, au filmat, au vorbit cu oameni de pe stradă ca la vox populi. *Cum e viața aici, cu ce vă ocupați, ce se mai întâmplă?* Localnicii răspundeau și mai puneau și de la ei. Devenise tot mai concret sentimentul că trăiau, și unii și alții, în spații și vremuri diferite, dar încercau să lege ceva.

În ora și ceva alocată în Satu Mare, am ajuns cu o trupă de vreo șapte la Casa de Cultură a Sindicatelor, un mastodont de beton, gol. (Un afiș anunța un curs de capoeira într-una dintre săli). Am bântuit prin cotloanele clădirii într-un cor de uimire potențat de eco, punctând mobilierul descuamat, pereții decorați cu tencuieli și ornamente din lemn, ușile, lămpile, detaliile. Eram într-o clădire de la care sătmărenii nu mai au probabil nicio așteptare în afară de renovare („Ăștia renovează tot!” – Maria), dar pe care oamenii ăștia au înfulecat-o ca pe-o halcă mare și succulentă de trecut.

Colonia Pictorilor, un complex de ateliere și spațiu de expoziții într-o grădină răvășită de renovări, a fost prima oprire din Baia Mare, pe la patru după-masa. Am intrat mai întâi în atelierul lui Kádár Károly, un sculptor care a încheiat vizita de câteva minute cu o morală: „Niciodată să nu ai încredere în cel care s-a împlinit. Doar în cel care caută”.

După turul prin spațiul de expoziție, încă în pregătiri pentru Festivalul Castanelor, am stat de vorbă cu Teodor Graur, unul dintre înțelepții grupului. Un tip blajin, de 59 de ani, care în autocar a îndemnat tot timpul la control și stăpânire. A ținut un jurnal al călătoriei, cu întâmplări și gânduri, și a fotografiat peste tot, cu metoda „Art of travel”: aparatul în mână dreaptă întinsă, cu obiectivul orientat spre el și orice avea în spate, ca un moderator care prezintă ceva.

Graur mi-a povestit despre gustul pentru frumos, observat de exemplu în expoziția de la Colonie, mai degrabă decât pentru deștept. Despre deconectarea artei românești de la arta globală și încercările de acum de a se realinia, de a-și găsi un rost.

„Pe un gol vîi cu elemente secundare – arăți abilitate, meserie. Meșteșug. Oamenii asta vor să vadă – nu vor să vadă lucruri simple, vor să vadă lucruri complicate. În asta stă competența, talentul, în lucruri complicate.”

Golul ăsta e, mai mult decât o problemă a artei, o problemă a societății. Educația în domeniu e lacunară, deceniile de comunism ținând departe orice a însemnat artă abstractă, de sorginte americană. „Oamenii zic: *Eu știu ce înseamnă pictură frumoasă*. Îți dau nume de clasici – Rafael, Rubens, Rembrandt. Știu și Salvador Dali, culmea – ultimul scuipat ăla e. Dar după-ăia nu mai știu.”

Înainte de instaurarea comunismului, oamenii de cultură erau pe o direcție modernistă, în sincron cu Occidentul. Dar atunci firul s-a rupt. În timp ce arta occidentală a început să meargă spre disoluție, spre manifest, în România se muncea la realismul socialist. Totul trebuia să fie în slujba proletarului, arătau și cum trebuia să fie reprezentat – figurativ realist, cu tot cu șireturile la ghete și firele de păr. „Erau numai detalii, detalii pe nimic.”

Graur a trecut prin pictură, fotografie, video și acum face design de obiect. Își zice, cuprinzător și „puțin lateral”, „art author”. În tinerețe a făcut performance, gesturi care exprimau o atitudine față de o problemă socio-culturală. A criticat sistemul și în perioada totalitară, și în cea de tranziție; „era ceva la îndemână”. Acum însă face obiecte, nu mai simte nevoia să-și arate fața – gestul e în obiect. Maturizarea artistică a însemnat să nu mai vrea să fie polemic, ironic, critic și sarcastic, ci să vrea să arate niște valori.

„Vreau să merg către Occident, dar nu oricum, trebuie să ai ceva în spate, să vîi de undeva. Eu nu spun că vin din România – spun că vin dintr-o țară numită Balkania, o țară imaginară, oarecum pe-aici geografic. Ca punct nodal este modernismul de secol XX, în care noi, românii, am avut un cuvânt de spus. De acolo vreau să reiau, să releg firul.”

De exemplu, a făcut o roată de bicicletă asemănătoare cu cea a lui Duchamp. Dar în loc să facă roata din față a bicicletei cu structură, a făcut roata din spate a bicicletei cu structură, altfel. „E direct, te duci direct și comentezi ce a făcut ăsta. E un reper în arta contemporană, el a introdus noțiunea de *ready-made*, că un artist poate să preia din mediul înconjurător un obiect cât de umil, cum a fost acel pisoar, și să-l investească ca și operă de artă. Să-l semneze și gata. Și noi, ca privitori, trebuie să acceptăm asta. Mesajul există, mesajul e implicit – gestul lui e mesajul. *Băi fraților, eu spun că arta nu e ce a fost, e altceva, e ce spun eu*. La mine, numai faptul că amintesc de Duchamp – ăsta e gestul.”

Tensiunea generată de programul îndesat al turului s-a materializat în holul hotelului din Baia Mare, într-o adunare organizatorică pe canapele și fotolii din piele probabil sintetică, cu argumente ricoșând în spațiul larg, tapițat cu gresii în tonuri pașnice.

Tudor, care a venit în TR7Z ca să se reconecteze la România, era frustrat de conținut: obiectivele alese pentru opriri și informațiile livrate de ghid, despre fabrici și uzine. Mai mult decât conținutul, s-a discutat ritmul. Traseul fusese anunțat, dar oamenii nu conștientizaseră că va presupune un maraton. Claudiu Cobilanschi, care până atunci stătuse la un pas distanță de miezul acțiunii, a propus modificarea întregii osaturii turului. „Cred că soluția noastră, a voastră de fapt – dacă nu cumva și voi sunteți cumva captivi unui program pe care altcineva l-a făcut –, singura soluție e să spargem bariera. Să modificăm traseul de tot.” (Maria: „Asta a fost tare, hă-hăăăă-hă!”)

Au discutat despre ghid – dacă e comunist sau nu, dacă e rasist sau nu, de ce impune genul de autoritate în fața căreia trebuie să te pleci, „da’, șefu’”. Or, cum a spus Maria: „Noi n-avem șefi, noi am crescut liberi, de-asta suntem aici. Atitudinea cu *șefu’* n-o-nțelegem”.

Domnul Profesor devenise – involuntar dar binevenit – un personaj esențial în dinamica grupului: întruchiparea autorității, șeful, ăla care dă trezirea și culcarea, puterea care trebuie contrată. Orice fricțiuni ar fi putut apărea între participanți, măcar aveau un inamic comun – ceva cu care erau toți de acord.

După vreo oră de dezbateri, s-au tras concluzii.

Cobilanschi: „Rezumând. La program n-avem cum să renunțăm, ne vom trezi în continuare la șapte jumate, mergem la Săpânța – pe jos...”

Rarița: „30 de oameni fericiți în șapte zile în fiecare moment simultan e imposibil.”

Cobilanschi: „E utopie curată.”

Rarița: „Să recunoaștem că nu e constructiv să ne preocupăm de nemulțumirile noastre. Dacă tot sunt în același autocar atâtea ore cu atâția oameni care au atâtea lucruri de împărtășit, vreau să am ocazia să fac lucrul asta.”

Adrian: „Cât de frumos a spus.”

Tudor: „Da. Și eu sunt de acord cu tine.”

Cobilanschi: „Bă, da' știi care-i culmea? Asta este baza ideologică a acestui tur. Răspunsul la întrebarea următoare: ce fel de Românie poți cunoaște în șapte zile? Pe un traseu de 2.500 de kilometri? E frumos spus Turul României în 7 zile. Dar luat la minutaj, e de fapt turul buzilor în șapte zile. 2.500 de km de buzi.”

Pe terasa Pizza H, la o margine de bulevard din Baia Mare, am profitat de adunarea mai consistentă ca să rezolv câte ceva din întrebările cu care pornisem la drum. De ce fac ce fac, cum fac? Cum leagă conținutul de formă? Cu cine vorbesc?

Sorin Coate Goale e un douăzescent care caută ceva nou, să transmită „altceva”. „Cred că mai importantă e funcția socială și politică. [...] Mă refer la chestii mai importante – cum e la noi asta cu perioada comunistă. Asta e o problemă a noastră și trebuie tratată, nu poți s-o ignori. [...] Mă gândesc la artiștii care fac lucruri care să fie și funcționale. Faci o casă care să nu fie doar frumoasă – să răspunzi și unei probleme de spațiu.”

A intervenit Maria, care acționează combustiv, folosindu-se de tensiunile interioare. „E o nevoie teribilă de a mă exprima. Și de fiecare dată când mi se pune pumnul în față, răbufnesc. De-aia fac așa cu nea' Uscatu ăsta.”

Și ce vrei să exprimi?

Maria: „Pe mine!”

Care ce ești?

Maria: „Sunt cine sunt! Un om! Să pot să fiu liberă în a mă exprima! Cum erau ai mei, îmi aduc amine, cu Europa Liberă, tot timpul șușotit. Vrei să te exprimi pe tine. E o chestie internă, ca o chimie, ca drogul.”

Și cum traduci asta în arta ta?

Maria: „Îi ajut pe alții să se exprime. Asta fac în comunitate, asta încercam să fac în Rahova. *Frate, trebuie să-ți zbieri problema pentru că dacă nu ți-o zbieri n-o să vină nimeni să ți-*

o rezolve. Trebuie să pui presiune și să fii împreună cu ceilalți. Dar asta o fac pentru că eu mă simt opresată.

Tudor, preocupat de filozofia moralității în artă și nu numai, de formă și conținut și cum sunt ele judecate, a spus că e în *work in progress*. Din liceu a observat că oamenii funcționează într-un ritm – *eu îți cer aia, tu îmi dai aia* – și nu i-a plăcut viitorul deschis de acest ritm. „A fost nedumerirea mea legată de fasonarea omului. Tu ai citit vreodată despre sistemul de învățământ al lui Platon? Academia ideală? Țsta avea un sistem de gândire bazat pe societatea ideală funcționabilă. Dintr-un pragmatism idealist. *How to make society function.*”

Pe bulevardul din dreptul terasei vuiau mașinile. Tudor a ajuns la reguli: de ce merg oamenii în oraș cu 80 km/h nu cu maximii 50?

Adrian: „De ce ți se pare artistic actul ăsta de a denunța ce ține de ieșirea din normă?”

Tudor: „Pentru că în momentul în care artistul este în stare să vizualizeze niște lucruri, ele pot avea un impact mult mai mare și mai serios decât o pură observație sau un activism. Activismul cu pancarte sau protestele sunt foarte ușor polarizate. Lucrările de artă sunt mai greu polarizabile.”

Adrian: „Și pentru tine ceva artistic ar însemna un tip de mesaj care are un fel de universalitate pentru că nu se polarizează, nu atinge extreme.”

Tudor: „Da. Artistul este liber, pentru că e și el om. Dar forma trebuie să fie unită cu mesajul – *form should follow content*. Poate fi și un criteriu în momentul în care analizezi expoziții.”

Maria: „Așa îți dai seama de fake-uri. Un film foarte bine montat, când pui orice tip de muzică sub el, funcționează. Cam așa e cu arta, așa îți dai seama că e fake – când sunt sincope între conținut și formă.”

Venind vorba de formă și conținut, Tudor a povestit despre o lucrare a lui Joseph Beuys („Țsta e mentorul meu”, a strigat Maria), de la expoziția Documenta din '82. Beuys a fost printre primii care a vorbit prin artă despre ce înseamnă societate, coeziune socială, environment – acum „hot items”. În proiectul din '82, *7.000 Eichen – Stadtverwaltung statt Stadtverwaltung* (7.000 de stejari – Împădurirea orașului în loc de administrarea orașului), a adus 7.000 de blocuri de bazalt și 7.000 de puiți de stejar, pe care oamenii i-au luat contra unei donații și i-au plantat în tot Kasselul. „Dacă te duci astăzi în Kassel o să vezi copacii lui Beuys. O să mai crească sute de ani de acum încolo. Cu o piatră mică, lângă ei. Chestia asta înseamnă să unești un gând cu lucrarea pe care o faci.”

Și cine judecă?

Tudor: „E foarte greu. Pe vremuri se judeca de către curatori, istorici ș.a.m.d. Acum a intervenit același nepotism care e peste tot – ceea ce este foarte de înțeles. Dar nu este corect. Pentru că

duce la mediocritate în absolut. Asta era discuția pe care voiam s-o deschid mâine: care este necesitatea unei morale absolute? Morala care zice, *Băi, eu nu îmi negociez moralitatea și integritatea mea de om deloc. Deloc deloc. Nici măcar un milimetru.*”

Am ajuns apoi la public – cu cine vorbesc artiștii și cine îi înțelege?

Maria: „În Occident, arta conceptuală se adresează unui public care este deja educat să înțeleagă un concept. La noi, toți artiștii de artă conceptuală folosesc niște concepte pe care publicul nu le înțelege. Și toată lumea se vaită, *Băi, căcatul ăsta de Românie în care publicul nu intră în săli de expoziții, nu citește.* Nivelul nostru de educație nu este al occidentalilor.

Dar asta e problema artistului român, că el așteaptă ca publicul să și înțeleagă. Nu! Trebuie să faci un efort. Să poți să fii citit direct, sau adânc. Nu să te vaiți că nu te citește nimeni. Păi ce ești tu, Mesia? Și Mesia vorbea cu cuvinte simple.”

[Ziua 4]

Până-n a patra zi, am dezvoltat o relație aproape intimă cu autocarul. Universurile se distilaseră: interiorul autocarului și, dincolo de coaja lui, tot restul. Stătuserăm și era limpede că vom sta mai mult decât oriunde altundeva în scaunele lui plușate, bleumarin cu urări multilingve de vacanță plăcută, între geamurile lui care ne permiteau să vedem exact cât voiau ele, în mirosul lui de vehicul care arde combustibil ca să ducă și să aducă oameni din vacanțe în care se poate întâmpla orice; vorba sloganului scris pe dinafară: „Câte un drum spre fiecare vis”.

Am plecat dis de dimineață din Baia Mare. Am fugit prin Negrești Oaș, revigorant de viu la nouă dimineața. La Săpânța am stat vreo oră și jumătate. La Memorialul Durerii, cele două ore alocate s-au dovedit deloc suficiente și s-a stârnit iar revoltă. Spre după-masă am ieșit din traseul inițial pentru o oprire în leud negociată de Vlad și Nona, la casa bunicilor unei prietene, care ne-a așteptat în curtea casei din lemn, cu ceapă aurie întinsă la uscat pe prispă și ii umflate de vânt pe sârmă, cu o masă plină cu slănină, ceapă și roșii din grădină plus o sticlă de-un litru de pălincă. Autentic și rapid. Ne-am îmbarcat cu vis de dezertare, exorcizat prin dans și lălăială pe ABBA.

Dacă exteriorul părea tot mai inaccesibil, energiile au început să se concentreze spre interior. Oamenii s-au tot strâns grupuri-grupuri la povești.

Bogdan Ghiu, coleg de generație cu Graur, cărunt tuns scurt și mai mereu cu ochelari de soare negri, poet, scriitor și traducător de texte politico-filozofice care înnoadă mintea, a povestit cum era un „parazit” pe vremea lui Ceaușescu („șomaj nu exista, că șomajul e capitalist”), fiind în afara lanțului birocratic casă–buletin–slujbă. Cum i-a trimis unui amic în '88 niște poeme deghizate în scrisoare – o scrisoare absurdă, cu versurile netăiate – și i-a zis amicului să le taie el, cum crede de cuviință. Cum a fost cu cenzura prin adăugare – ca la Teatrul Național din

București, pe care l-au considerat prea avangardist, așa că „l-au cumințit, l-au făcut o bombonieră”. El avea texte mici, scurte, care păreau ciudate – și toate se numeau *Poem*, sau *Linie*. Cei de la Consiliul Culturii i-au zis să adauge niște titluri, „să pară de pe lume scrise”. *Dragostea mea. Iubito*.

Pe când ghidul anunța că trecem prin pasul Cuta – „în cumpăna de ape care desparte cele două mari bazine, a Vișeului și a Someșului, unde se organizează cele două mari acțiuni primăvara și toamna, Sâmbra oilor și Răvășitul oilor” – Sorin și Tudor discutau un proiect al lui Sorin, în care fotografia cu camere care folosesc țevi în loc de obiective.

Proiectul se numea *Found Poetry* și era descris așa: *Dacă bodyul unui aparat de fotografiat este atașat la capătul unei țevi iar celălalt este acoperit, lăsând lumina printr-un orificiu, țeva devine un obiectiv foto. Astfel imaginea este deja încadrată, fotografia neputând să intervină asupra ei. Forma imaginii este una mai puțin convențională, principiul îndreptându-se către o zonă diferită de cea a imaginii artificiale prezentată în societatea de consum drept standard al frumuseții.*

Sorin e preocupat de regulile fotografiei, mai ales dacă duc la încălcarea eticii. De exemplu, în fotografia de reportaj – unii au găsit un cadavru și i-au mutat mâna ca să stea mai bine în imagine. „Nu mai e nimic etic în asta. Te interesează atât de mult rezultatul încât îți permiți să faci asta.” Proiectul lui e la cealaltă extremă. „lei imaginea așa cum e. E *found*.”

Tudor i-a sugerat să lase publicului libertatea să-și imagineze cum ar fi imaginile – poate să folosească doar documentarea, cu țevile și instrucțiunile, și să le lase pe internet. Să nu rămână la un rezultat fix, la niște imagini făcute cu tehnica asta, ci să accepte că e un proces. *Work in progress*.

Nici titlul nu i s-a părut foarte bun. „E lipicios și logic nu acoperă proiectul. Ori ai găsit imaginile și atunci este *found* – dar subminezi ideea instalației. Ai și o critică socială, în momentul în care folosești acele obiecte care sunt de fapt gunoi în societate și le dai o altă interpretare, care este mai frumoasă într-un fel. *It's richer in possibilities*.”

Apoi i-a povestit de Miroslav Tichý, un fotograf ceh care în anii '60-'80 a fotografiat cu tot felul de aparate construite de la zero, din cutii de carton, bucăți de sticlă, căcaturi pe care le găsea. Cu aparatele astea făcea poze la gagici – de o calitate execrabilă, bucăți de piciorușe, fustițe, un sfârc. Dar care se legau foarte bine cu forma aparatului. Apoi le printa pe rebuturi de la fabrici de hârtie foto. Ca un fel de Bârlădeanu. „Între toate chestiile alea e o legătură. Dacă vezi o expoziție a tipului ăluia, chit că-ți place sau nu-ți place lucrarea în sine, vezi legătura între formă și conținut. Și trebuie să accepți că e o legătură valabilă.

Devine foarte adevărată toată treaba. Și cred că adevărul ăla e miezul artei pe bune. Să ajungi la puritatea aia ca tot ce faci să fie exact ce trebuie să fie.”

Era aproape întuneric când am ajuns în Vatra Dornei, destinația finală a zilei. Am reușit să ne adunăm toți la o cină tradițională, delicios de indigestă, apoi ne-am spart din nou – unii s-au dus la hotel, alții au pornit în căutare de acțiune nocturnă autentică. M-am ținut după cei din urmă.

În hălăduiala prin orașul amuțit de frig și beznă, cu opriri la un bar zis Bomba și un club cu lasere și bowling numit Katharsis, am dat la un moment dat de o trupă de polițiști adunați la o intersecție. Mihai gonzofotograful a sărit pe ei, *aha, aha, aha, bună seara, bună seara*, a focalizat pe-unul chelios și butucănos, l-a tras într-un vârtej de replici care l-au separat de grup și, câteva clicuri mai târziu, îl fotografia cu pumnii strânși în față, mutra supărată, ca la box, *așa, așa, haha, haha, foarte bine, foarte bine*.

Fotografia cu un aparat mic, negru, pe care l-a ținut tot timpul în husa de la curea. Practic și neamenințător. Fără filtru de hipertehnologie. A venit în TR7Z, cum i-a spus Aureliei la un moment dat, ca să cunoască necunoscutul. Și l-a fotografiat în parcuri și parcuri, pe marginea șoselei, lângă mănăstiri și lângă bude de benzinărie, atras de subiecți și trăgând subiecții după el. Se schimbau niște energii, dar era greu de zis cine câștigă în schimbul ăsta și cine pierde.

[Ziua 5]

Autocarul a oprit în centrul Rădăușului pe la prânz. În urma unor discuții încinse și a unui vot, cei care au vrut să meargă la Putna și-au continuat drumul cu autocarul, ceilalți au coborât, spre înfurierea ghidului (cine nu vrea să meargă la Putna nu e român). M-am ținut după cei din urmă, pentru ce avea să fie cea mai lungă oprire: peste două ore.

Scăpat la atâtea posibilități, grupul s-a spart. M-am lipit, împreună cu Alex, de Cobilanschi și Lala Panait, o ONGistă culturală din Cluj, femeie țapănă și mândioasă: de ce își fac oamenii case din panouri de plastic care imită lemnul, ieftine, da, dar proaste și urâte? Și Cobilanschi, atent, alert, dar cu abordare antropologică: dacă oamenii își fac case din panouri de plastic înseamnă că asta e realitatea lor acum, cu case din panouri de plastic. Două lentile prin care putea fi privită toată excursia. Ori luai totul personal, judecând după propriile seturi de nevoi, dorințe, principii. Ori judecai tot ce se întâmpla ca având sens și fiind important în acest context.

Am hoinărit aleatoriu pe străzi cât mai necentrale, în căutarea Rădăușului autentic. Am văzut case cu grădini pline de animăluțe și decorațiuni de plastic ca scoase din mintea Pălărierului Nebun, am văzut blocuri scorojite cu ferestre din geamuri de autobuz, am vorbit cu localnici. *Cum e viața aici? Și cum cu ce se ocupă lumea? Aha, ce s-a întâmplat după ce au privatizat fabrica de mobilă? Și unde în străinătate vă sunt plecați copiii?*

Dar cât poți să hoinărești și cât poți să vezi și cât poți să vorbești cu localnicii – cât poți să înțelegi – în două ore?

Cobilanschi, care în autocar s-a auzit rar și bine și a scărmanat tot timpul câte ceva în carnețel, i-a zis călătorie printr-un tub. La fel ca vânătoarea aia din prima dimineață, am privit totul printr-un geam de care n-am reușit de fapt să trecem. N-am interacționat deloc cu exteriorul. E o temă care-l preocupă asta, a avatarului proiectat versus avatarul recepționat. Or, noi n-am proiectat nimic. Am fost invizibili. De parc-am fi călătorit între comunități închise, mereu între garduri.

Coaja – călătoria – a fost în ultimele două zile predominant ecleziastică. Vorba Larisei, după atâtea mănăstiri începuse să miroasă a tămâie în autocar. Ca un banc de pești spart de un obstacol, coboram din autocar și roiam care încotro prin incintele cu aer nefiresc de limpede, grădinile verzi cu roșu și portocaliu și roz și alb de flori îngrijite riguros și liniștea amestecată cu cântece de măicuțe aproape dătătoare de transă. Fotografii – țac țac țac țac –, o remarcă despre o arcadă, un fum, un pipi.

Miezul a fost tot în autocar.

În penultima zi, Tudor a citit la microfon – „la cererea posesorilor de iPhone” – un text de Costi Rogozanu de pe VoxPublica.ro: *Cît vor mai strîmba din nas artiștii în fața politicii? Ori faceți politică pe bune, ori vă urez sinucidere plăcută.* Ideea principală era că artiștii români nu mai pot defila cu statutul lor apolitic și trebuie să ia o poziție clară. Rogozanu exemplifica pe cei care au fost la „protestul papioanelor”, când s-a schimbat conducerea Institutului Cultural Român, deși ICR, spunea Rogozanu, e o instituție profund politică. „Artiștii români vor depolitizare, vor concurs (haha, parcă la concurs nu se face tot politic) în loc să spună clar și răspicat vrem bani să cheltuim pentru că e dreptul nostru, pentru că vrem o societate în care arta să nu fie un acvariu cu trei pești colorați în el. În loc să spună răspicat că fac politică, că vor o anumită politică, ei fac de fapt o anumită politică pretinzînd că e «singura normală», singura cale.”

Vlad a preluat primul microfonul: „Rogozanu cred că face o confuzie între cei 30-40 de artiști activi din arta contemporană care sunt și guralivi, sau se riscă să spună ceva public, și cele câteva sute de oameni care au venit la protestul papioanelor care mi s-a părut că erau tineri corporatiști care vor o viață normală – cumva comparabilă cu viața pe care o promitea Iliescu în anii '90 când a chemat minierii. Vor să continue cu lefurile în jur de o mie de euro și să poată să bage în continuare la corporație și să-l pupe-n cur pe șefu' și să-și permită câte excursii vor în străinătate. Și vor și să fie mândri de avangarda românească susținută de ICR. Cred că ăia au fost la protestul papioanelor.”

Aurelia, dar nu de la microfon: „Fiecare artist pentru sine.”

Vlad: „Și altfel, ca să fiu politic, cred că soluția e să avem un partid de stînga real, cât de mic. Nu doar artiști oportuniști care fac frumos la băncile care cheltuie bani pe cultură și vin cu un discurs marxist absolut penibil.”

Între timp, în spatele autocarului, Larisa și Sorin meștereau la un mesaj din seria *Vorbe-n supă*, un dialog între Sorin și o amică, din litere din supă la plic alfabet. Aranjau literele pe o lingură mare de lemn, artizanat de marginea drumului: *Nu pregeta să suferi și să sângeri / Izbânda noastră crește din înfrângeri.*

A venit și Adrian la microfon: „Cred că pe undeva are dreptate, cred că e o problemă mai veche pe care o are arta în general – în ce fel se acordează discursul artistic cu actualitatea? Trebuie să îți asume un discurs politic în totalitate, în ceea ce privește România, sau să îți asume un discurs semi-politic dar în același timp să viseze și la o carieră cu deschidere internațională prin ICR și alte instituții?”

Eu cred că există mai multe tipuri de putere și de politică, nu cred că trebuie neapărat să fii înscris într-un partid sau să te adresezi sistemului de primă mână. Cred că un artist trebuie să facă o politică peste politica care se face în mod obișnuit.”

Cristina David, o tipă de 32 de ani miniaturală, video-experimentalistă prolifică, a venit la microfon să povestească un caz concret: cum a ajuns în proces cu ICR, după ce i s-a cerut, pe nedrept a considerat ea, o parte din onorariul pe care l-a primit de la organizatorii unei expoziții în străinătate la care a participat cu o cofinanțare ICR. Ironia fiind că nici nu trebuia să scrie în raportarea către ICR că a luat onorariu, a voluntariat informația. Și problema ei fiind că, deși s-a plâns colegilor de breaslă și toți s-au arătat solidari, a rămas solitară. N-a ajutat-o nimeni „cu un sfat, un avocat, să veniți cu mine la tribunal să nu fiu nebuna care se judecă cu ICR-ul”.

Graur i-a răspuns de la câteva scaune distanță: Te-ai încurcat cu contractul. Te-ai scăpat.

Cristina: Dar trebuia să-mi fie rușine că am primit bani?

Maria, în plină rezonanță cu povestea Cristinei: Da, în România e rușine să iei bani ca artist!

Subiectul surselor de finanțare a artiștilor a apărut des și de fiecare dată a rămas cu final indecis. Într-o noapte am avut o discuție mai lungă cu câțiva, încercând să înțeleg dacă artiștii care se plâng că nu au bani ar putea avea dar nu au din cauza principiilor după care funcționează, sau nu ar putea avea deloc. Dacă falimentul e un stil de viață ales și care ar trebui asumat sau e rezultatul unei piețe care nu are nevoie de nimic din ce pot ei să ofere. Răspunsul tindea spre prima variantă, însemnând că principiile după care funcționează le limitează drastic sursele de finanțare.

Dacă iau bani de la stat, sunt considerați politici, sau riscă să depindă de putere. Dacă iau bani de la companii, sunt considerați comerciali, vânduți. Ambele valabile inclusiv – sau mai ales? – în interiorul breslei. Și atunci, am întrebat, de unde ar trebui să vină banii ca să fie bine?

„De la alți artiști”, a scris Larisa.

Să existe câțiva artiști-haiduci, care să ia din toate părțile ca apoi să-i împartă celorlalți artiști.

„Da, da!”, s-a entuziasmat Maria. „Să ne dea Perjovschi bani!”

Era aproape întineric când am ajuns la Complexul Național Sportiv Izvorul Mureșului. Urma să ne petrecem ultima noapte din TR7Z în miezul sărac al Harghitei, unde viața depinde de cherestea și vodcă, ieftină și vândută inclusiv la pahar, ca iaurtul, într-un pustiu cu aer tare și suficienți kilometri depărtare de cea mai apropiată așezare omenească încât să nu fie șanse de scăpare.

În bezna pădurii, focul de tabără clocotea roșu. Eram cu Maria, Larisa și echipa de rugby-juniori Olimpia București, un antrenor de vreo 30 de ani și vreo 30 de puștani de 18, care erau în ultima seară a unui cantonament de 10 zile. Ne întâlniserăm cu câțiva dintre ei după ce-am ajuns și fetele au intrat cu ei în vorbă. *Cum de sunteți aici, rugby, cantonament, artiști, 2.500 de kilometri.* Ei le-au întrebat ce fac, Larisa le-a explicat ce înseamnă performance: ARTA CARE LUCREAZĂ DIRECT CU OAMENII CUM FAC EU ACUM CĂ NU VORBESC. Maria le-a făcut poze, *haideți și voi, haideți și voi.* Băieții le-au spus să vină – și cu grupul, sigur, da – la foc.

Flăcările băteau frigul muntelui, gecile erau lăsate pe bănci și capetele erau înfierbântate. Alcool nu era, n-aveau voie, fiind în cantonament, dar nici nu era nevoie. Băieții au făcut grămadă în jurul fetelor. Întrebări, răspunsuri, râsete. Maria filma, Larisa, în bocancii negri măsluiți să o înalțe (și-a meșterit niște talonete din tălpi de papuci), în pantalonii scurți de pijama luați ca să joace fotbal cu băieții, un maiou filiform și-un hanorac peste, înregistra cu reportofonul.

În timp ce focul era alimentat de câțiva băieți cu bucăți de mobilier găsite prin complex, ceilalți s-au pus pe cântat. A deschis un puști brunet creț, mare și cu voce groasă, modelată a la Elvis. Știa doar refrene, *You can leave your hat on, the House of the Rising Sun, New York, New York.* Ceilalți îl încurajau, bă, ar trebui să te duci la Vocea României. Fetele țineau ritmul. Veniseră între timp și alții din tur, dar stăteau de-o parte, pe o bancă.

S-a antrenat la cântat încă un puști, apoi încă unul, cine ar fi crezut că avem atâția cântăreți printre noi, a miștocărit antrenorul. Au trecut prin câteva bucăți de melodii până au ajuns la una, aia cu „zavalaidânga”.

Zavalaidanga zavalaidanga zavalaidanga danga da, zavalaidanga zavalaidanga zavalaidanga danga da.

Fata lui popa Cocârlă – zavalaidanga danga da

A căzut cu pizda-n gârlă – zavalaidanga danga da.

La refren cântau toți, versurile le știa mai bine unul. Fetele râdeau, înregistrau și țineau ritmul.

Cu lindicul făcea valuri – zavalaidanga danga da

Păi de sărea peștii pe malu' – zavalaidanga danga da.

Cântecul a continuat, cu pule și sânge. Fetele au mai stat câteva minute și s-au dus la vilă.

Momentul ăsta a fost ce căutaseră și nu găsiseră oamenii ăștia în tot turul. Autentic. Fără coaja autocarului. Crud. Greu de digerat.

A urmat o discuție de vreo două ore, pe canapelele din holul vilei, între Tudor, Lala, Maria și Larisa. A deschis Tudor, spunând sec că i-a venit să plângă. Pentru că momentul ăsta a conținut cele trei elemente distructive pentru țara asta: atitudinea – violență, distrugere –, instigarea – din partea fetelor – și frica – lui de a spune ceva.

Fetele, grupate oarecum firesc într-o poziție de contră, au încercat să-i explice că e mai mult decât atât. Da, ce-a spus el e corect – România e plină de violență și instigare și frică și asta o distruge. Dar cum trebuie să te raportezi, ca artist, la această realitate? Stai de-o parte? Spui că nu e OK, păstrându-ți poziția de superioritate sau distanța față de această realitate? Sau te cuplezi pe frecvența ei ca să poți să comunici direct?

Maria a învățat să scuipe și să înjure, ca să poată să se-nțeleagă cu copiii din Rahova, înainte să-i poată învăța ea ceva. Larisa i-a ținut pe băieții ăia lângă ea cu picioarele goale, râsete și dans (a încercat să controleze situația, arătându-le într-una verigheta), le-a promis că va merge la un meci săptămâna următoare și le-a dat tuturor adresa de mail și numărul de telefon, dar cu condiția să-i promită că vor veni la un vernisaj la galeria ei. Dacă ar merge unul, ar fi un câștig. Și că le-a plantat *ideea* de a merge la o galerie de artă a fost poate un câștig. Definiția aia scrisă pe carnețel a fost poate un câștig.

Discuția s-a încheiat într-o bifurcație des frecventată: asta e țara în care trăim și facem ce putem, cum putem, ca să schimbăm ceva.

Am pornit spre București în aer îmbibat de brumă și epuizare. S-au ținut speechuri de încheiere. Alexandru, obosit și parcă dulce-amărât, a conchis că TR7Z a fost o experiență pentru toată lumea – fiecare avea să tragă concluziile. Despre expoziție a spus că din păcate nu sunt resurse pentru producție și că urmează să o organizeze, în spațiul Clubului deschis anul ăsta în București, la mijlocul lui noiembrie. Părea că vor avea ce să expună. Olivia mânuia deja instalația de autofilmat ca un cowboy pistolul și se filmase într-una. Aurelia bifase câteva dintre locurile din vacanța din '78. Vlad imortalizase mormane de betoane socialiste. Cristina și Dorin fotografiaseră și filmaseră. Mihai adunase zeci de personaje. Bușteanul lui Sorin urma să fie lucrat cumva în ideea de orientare, de drum. Cobilanschi se gândea la avatare. Graur avea niște idei pentru o lucrare, urma să focalizeze pe una anume. Ghiu se gândea să scrie ceva. Tudor avea material de procesat despre România și românism, Maria și Larisa, care umpluse 16 carnețele, voiau să continue să-i filmeze pe băieții de la Olimpia.

În ultimele sute de kilometri s-au dat premii, uneltite de Tudor și votate de autocar. Cel mai mare bețiv: Tudor (o ciocolată de casă). Cel mai mare nemulțumit: Cobilanschi și Maria (un ghidon cules de pe-undevea). Cel care a interacționat cel mai mult: Mihai Barabancea (o sacoșă de plastic cu Albă ca Zăpada). La lacul Sfânta Ana am moleșit pe malul apei translucide, în aer clar și soare moale. Am stat la poză de grup, aliniați pe-o pajiște cu iarbă lungă, densă și aspră, ca spinarea unei bestii. Drum drum drum drum. Încă era lumină când am ajuns București.

Și eu ce am înțeles despre ei? Ce am înțeles despre de ce fac ce fac? M-au tot întrebat asta, în replică la reprizele mele de întrebări. Întrebările mi-au vâjâit în minte și în cele șapte zile, și multe zile după ce ne-am întors. Un răspuns e că, la fel ca mulți dintre noi, și ei caută. Caută expresii autentice, caută puncte de reconectare cu trecutul sănătos, caută soluții de exorcizare a trecutului bolnav, caută bani pentru munca lor, caută legături cu România asta autodistructivă, caută acel ceva care să-i facă să conteze. *Work in progress*. Poate nu e un răspuns satisfăcător, dar e cel mai bun pe care l-am găsit deocamdată. Or, dacă morala e că nu trebuie să te încrezi în cel care s-a împlinit doar în cel care caută, în ei cred-sper că ne-am putea încrede.